

HISTÒRIA DEL CULTA A LA MARE DE DÉU DEL REBOLLET

VICENT MORERA BERTOMEU
ALEJANDRO CARDONA BALLESTER
Festers del Rebollet de l'any 2006

1. PRESENTACIÓ

Quan allà per l'octubre de 2005 va quedar constituïda una nova junta de festers que havia de preparar les Festes del Rebollet de 2006, els presidents¹ van proposar la idea d'organitzar una exposició sobre la història d'aquesta devoció, aprofitant que es commemoraven els vint-i-cinc anys des que en 1981 es va organitzar la primera romeria al castell del Rebollet. La idea no va caure en sac buit, i no van faltar mans que des de l'octubre fins a la seua inauguració, el dissabte, 29 d'abril de 2006, a la cripta de l'església de Santa Maria, van treballar per tal d'aconseguir que la idea arribara a bon port.

La primera tasca consistí a veure el material del qual es disposava –no massa en un primer moment– i pensar de seguida com aconseguir-ne de més. La base havia de ser necessàriament material gràfic, fotografies i reportatges filmats, perquè hi havia el convenciment que en devien existir escampats pel poble, en mans d'antics festers o de persones interessades en la devoció. També es sabia amb certesa que una visió retrospectiva i de conjunt sempre havia de resultar gratificant per al públic.

La localització de tots els programes de festa publicats des de 1973 i la revisió de la col·lecció del setmanari religiós *Aleluya* de l'Arxiu de Santa Maria, que el plebà ens va facilitar, permeté confeccionar, amb seguretat almenys des de 1966, una relació de totes les juntes de festers que havien estat encarregades de l'organització de les festes. Coneguda la composició de les juntes, era fàcil trobar-hi alguna persona implicada que podia ajudar. A poc a poc, va anar arreglant-se una bona quantitat de material, que era immediatament passat per l'escàner, copiat i emmagatzemat a l'espera del que s'havia de fer amb ell. Fins i tot, algunes persones (Ramón Gilabert Tormo i Paquita Mestre Pons) van cedir els seus documents filmats.

¹ Per primera i única vegada fins ara, la presidència va ser assumida per dos matrimonis, els formats per Sandra Cortés Boscà i Vicent Aguilar Garcia i Encarna Morera Masquefa i Vicent Morera Bertomeu.

La classificació posterior del material, que s'havia aconseguit, no va suposar cap problema. I tranquil·lament, però sense pauses, van anar trobant el seu espai els temes que es suposaven des d'un principi propis de l'exposició: juntes festeres, programes de festa, portades, pregoners, romeria, processons i coronació. Tots ells oferien ara la seua cara amb noms i cognoms i permetien aqueixa visió de conjunt retrospectiva que feia el treball, si més no, almenys atractiu i interessant.

Simultàniament, la mateixa classificació del material va anar obrint altres portes, moltes més de les que inicialment s'havia pogut imaginar. D'un pensament se'n passava a un altre i una fotografia donava excusa per a considerar una nova temàtica. Van sorgir així aspectes com el dels pintors d'Oliva i la imatge, les rèpliques, els plebans, les residències de la imatge, els convents de Santa Maria del Pi, la declaració de patrona en 1922, les eixides a Gandia i a València, la celebració de la festa a la platja, d'alguns dels quals ja no hi havia memòria i d'altres mai s'havia sentit parlar-ne. En total, van ser quaranta-quatre plafons i, si se'ns permet dir-ho, açò li va proporcionar el caire especial que, al nostre parer, va tindre l'exposició.

Però, sobretot, l'exposició va ser també de persones, de les persones que s'han assenyalat per la seua relació amb aquesta festa, amb la imatge, potser també amb l'església del convent. La intenció fou destacar-les, traure-les de l'oblit injust del pas del temps i retre'ls un xicotet homenatge. Així van recuperar el seu rostre figures, entre d'altres, com les del prevere Vicente Sala Savall, capellà molts anys del convent; Fernando Cremades Viñarta, impulsor de la salvació de la imatge en temps realment convulsos; o Rafaela Morera Lorente, inspiradora en el poeta local Salvador Soler Soler de la idea de dedicar-li en la platja un himne propi a la Mare de Déu del Rebollet. Al seu costat continuaven amb el ressò tradicional altres noms més freqüents a la memòria: el plebà Campos, promotor de la declaració de patrona i autor de la lletra del seu himne; l'esmentat Salvador Soler Soler, autor de tantes altres lletres de poemes i cançons dedicades a aquesta advocació mariana; els músics Álvaro Marzal Garcia i Josep Climent Barber, creadors musicals de la majoria dels cants que el poble li dedica; i també, com és natural, José Castell Bomboí, capellà del convent fins a la seua mort, ocorreguda el dia 13 de febrer de 2006, i curiós impenitent de tot allò relacionat amb la devoció a la Mare de Déu del Rebollet.

L'homenatge a les persones pretengué fer-se també extensiu a tots els membres de les juntes festeres: als presidents decidits a constituir una junta, i als festers animats a participar-hi. És, per això, que es volgué recollir el nom de tots i s'intentà, per justícia, que aparegueren també els seus rostres. Però

l'exposició es completava també amb un altre tipus de materials.

D'una banda, hi havia els documents escrits, molts d'ells ja publicats en llibres, programes de festa o a la premsa, però també junt a ells altres d'inèdits. Prou interessants foren els documents de l'arxiu de la parròquia de l'Assumpció de Dénia, aconseguits gràcies a la col·laboració de l'historiador denier Javier Calvo Puig, així com el permís del nunci que permetia el trasllat de la Imatge a un convent, traduït del llatí *ex professo* per a l'exposició.

D'altra banda, a les vitrines es col·locaren els elements més delicats i les peces més originals: les còpies i reproduccions de la imatge, fetes per distints autors entre els segles XIX i XX i cedides pels seus propietaris, les famílies Faro-Carrió, Gilabert-Castelló, Pons-Sivera, Sabater-Llorens, Gilabert-Escrivà, Morera-Martínez i Porta-Sancho. A les parets es penjaren litografies i quadres, cedits per les famílies Cardona-Ballester, Sendra-Bertomeu i Cardona-Tercero, a més dels dos estendards, propietat de la parròquia de Santa Maria. També pertanyien a la parròquia la cistella, on fou amagada la imatge per a evitar la seua destrucció en 1936, arranjada amb molta paciència per Sandra Tercero Fuster, i el conjunt del pastor amb el ramat, que fou restaurat per a l'ocasió per Ramón Porta Llorca.

Presidint la vitrina de l'entrada durant tots els dies que estigué oberta l'exposició, hi hagué un quadre amb el motiu de la Mare de Déu del Rebollet, pintat per l'artista local Manolo Gallardo i regalat a la junta, que fou sortejat durant la setmana de celebració de les festes, el 4 de setembre de 2006.

L'organització dels espais i del material reunit estigué al càrrec de Vicent Sifres Seguí, que s'encarregà de la seua distribució en els plafons i, posteriorment, de dirigir la seua col·locació en les parets de la cripta. Tots els festers van participar, d'una manera o altra, en el muntatge final i, amb la seua presència per tandes, l'exposició pogué romandre oberta al públic durant dues setmanes. Si bé en els mitjans materials l'exposició fou modesta, no així ho fou la il·lusió amb la qual es va dur endavant, ni el digne resultat que va tindre.²

L'anàlisi final fou altament positiva. L'afluència de públic, el degoteig continu de visitants, el suport dels representants municipals el dia de la inauguració i l'assistència al concert de clavicordi i flauta del 6 de maig, celebrat a la mateixa cripta, van demostrar que l'esforç no havia estat gratuït, que havia tingut ressò i havia mogut la gent. I sols per això ja havia pagat la pena.

² Desmuntada l'exposició i embolicats amb cura els plafons amb les seues fotografies i reproducció de documents, Vicent Morera Bertomeu tingué la previsió de guardar-los, per si en un futur, poguera aprofitar-se el treball fet.

Però l'exposició tingué una altra conseqüència, que trencà amb la inevitable existència efímera de tot el treball fet, un treball que normalment dura el que dura oberta la mostra. Aquesta conseqüència fou la preparació d'un documental sobre la història del culte a la Mare de Déu del Rebollet, elaborat de cap a peus per un grup de festers: Vicent Morera Bertomeu fou el promotor de la idea de l'exposició i del documental, i encoratjà el treball constantment amb la seua il·lusió; Encarna Morera Masquefa escanejà i emmagatzemà els documents; i Alejandro Cardona Ballester va escriure el guió amb l'assessorament puntual dels historiadors Javier Calvo Puig i Francisco Cots Morató, així com les correccions d'estil del professor José Colomar Rubio. Muntat després el material per l'empresa Akcaro Films, amb les veus en *off* de Vicent Monzó Casanova, com a narrador, i de Míriam Gilabert Escrivà, encarregada de la lectura dels textos inclosos, el documental va ser projectat en una de les sales, com a complement informatiu durant els dies de l'exposició.

En conclusió, trobem que aquest treball pot aprofitar ara per a donar per primera vegada una visió retrospectiva, de conjunt i cronològicament organitzada al tema de la devoció local a la Mare de Déu del Rebollet. Permetrà entendre com aquesta devoció i les celebracions associades han anat modificant-se amb el pas dels segles. Arrossegades sovint pels canvis socials, les celebracions s'han hagut d'adaptar, tot compassant-s'hi als nous vents, més afavoridors unes vegades que altres, fins a arribar als dies actuals. La publicació del treball en un revista com *Cabdells* la trobem així justificada per les vessants de caire històric i local que tracta el document. El text que a continuació es reproduïx és, en essència, el guió d'aquell documental. No hem volgut refer-lo massa, donant-li una altra forma més aproximada al tipus d'article que sol publicar aquesta revista, perquè pensem que és un document que té sentit tal com està, si no s'oblida que forma part d'un cos més ampli, l'exposició de la qual hem parlat prèviament. El que sí que hem considerat oportú és dividir el document en parts, d'acord amb fites cronològiques; s'hi han afegit algunes notes a peu de pàgina, i s'acompanya el text amb documents que hem trobat interessants, per a la millor comprensió del treball que segueix a aquesta presentació.

2. INTRODUCCIÓ

En el lliri marianíssim
De nostra salutació,
Posa, oh Patrona, el puríssim
Perfum de ta protecció.

Els versos anteriors, originals del poeta local Salvador Soler Soler i musicats pel prevere d'Oliva, Álvaro Marzal Garcia, formen part del cant de salutació que s'entona, com a cant d'entrada, durant els dies de la Novena de la Mare de Déu del Rebollet des dels primers anys de la dècada dels 50 del segle xx. Sols tenen seixanta anys i semblen de tota la vida.

Són aquestes dues apreciacions que depenen de moltes circumstàncies: l'edat, la memòria, l'interès particular..., en definitiva, depenen de cada persona. Açò és el que passa habitualment amb les tradicions: totes han tingut un començament, una raó de ser, encara que de l'origen de moltes sovint no se'n puga esbrinar massa. Fins i tot, algunes acaben per desaparèixer, arrossegades per les circumstàncies. El pas del temps no perdona.

Però de la nostra tradició què en sabem? Quin és l'origen d'aquesta devoció? On era venerada antigament la imatge? Com i quan va arribar a Oliva? Per què les festes que li dedica Oliva són com ara es celebren? L'intent de respondre aquestes i altres qüestions és l'objectiu del present treball.³

D'aquesta manera, la Junta de Festes de la Mare de Déu del Rebollet de l'any 2006 va voler col·laborar en la conservació i la divulgació de la història d'una devoció, que ha acompanyat la vida dels habitants d'Oliva, i també de molts pobles de l'Horta de Gandia, durant segles, pràcticament des del moment en què Jaume I va conquerir el territori valencià i va dur amb ell la seua llengua i la seua religió. És la història de la cristianització del territori en tot l'extens sentit de la paraula, religiós i cultural.

La nostra aventura comença així cap al segle XIII poc dalt o baix, a una data i un lloc realment desconeguts, potser a Osca o a Lleida, quan un hàbil artesà anònim, talla amb la fusta d'un bedoll la figura d'una mare mentre li dóna el pit a un nadó. Però endinsem-nos en la història.

3. SEGLES XIII, XIV I XV

Era l'any 1238 i Jaume I havia conquerit la ciutat de València. La frontera que separava els regnes àrabs de més al sud del regne cristià havia quedat establerta, en paraules de l'època, "dellà lo riu Xúquer", però l'avanç de les tropes del rei era inevitable i era solament qüestió de temps la conquesta de la part sud del territori.

³ Originalment, el text va ser preparat com a guió d'un documental enregistrat i presentat en format DVD, que va ser posat a la venda i reproduït com a complement de l'exposició feta a la cripta de Santa Maria en 2006 (veg. *Programa de Festes del Rebollet*, Oliva, 2006).

En el *Llibre del Repartiment*, on trobem les primeres referències a les persones que s'estableixen a les terres conquerides, s'escriu en un llatí medieval, i amb data de 18 de juliol de 1240, la breu anotació següent:

Carrocus: castrum et villam Reboylem, cum furnis et molendinis.

És a dir, el rei li concedeix al primer Carròs, del qual tenim notícies al nostre territori, la possessió del castell del Rebollet amb els seus forns i molins. No debades l'havia servit fidelment a les seues campanyes. Passats nou anys tornem a trobar una segona anotació que amplia les possessions de l'esmentat Carròs, i que traduïda diu:

Per nos i els nostre successors donem i concedim a vós, Carròs, fill del comte Alemany, i als vostres successors, a perpetuïtat tota l'heretat esma i poblada que l'alcaid de Xàtiva i son pare posseïen i tenien o devien tenir per alguna causa o raó en els termes de Robolé i de Mediona i d'Oriva. I us concedim que aquesta heretat la tingueu vós i el vostres successors per alou propi, franc i lliures a perpetuïtat, perquè en disposeu lliurement vós i els vostres successors, i a favor de qui vulguereu a excepció de clergues i eclesiàstics. Dat a València a 17 de febrer any del Senyor 1249.

Sota la jurisdicció i propietat dels Carròs passaven a estar, per disposició reial, les partides que actualment formen els termes municipals d'Oliva, la Font d'en Carròs, l'Alqueria de la Comtessa, Potries i Beniflà. Carròs era el seu senyor, sens dubte, i en els documents reials sempre apareix distingit com a *dominus Rebolleti*, és a dir, senyor de Rebollet.

A conseqüència de la conquesta, el territori passà a poc a poc a mans dels conqueridors. Són, d'aquesta època, els primers noms de cristians que coneixem establerts al terme d'Oliva: els de Peñafiel i Huguet, les terres dels quals fitaven, en 1244, amb les concedides als frares mercedaris prop de la marjal; el de Ramon de Gargaylla, al qual el capítol de València fa donació d'un cementiri musulmà al costat de la Xerea i del camí a Pego; i també el del matrimoni format per Tomàs de Salent i Girona, qui en 1267 viuen a l'Elca. Si ens pensem a pensar, aquests noms i cognoms evidencien la seua procedència de les terres cristianes de més al nord, és a dir, de Catalunya i d'Aragó.

Segons el prevere beneficiat de l'orgue de l'església de Santa Maria entre 1927 i 1936 i, alhora, arxiver municipal d'Oliva, José Maria Vidal Pastor, el qual va tenir accés a la documentació històrica abans de la insensata destruc-

ció de l'arxiu l'11 d'agost de 1936, les primeres dades que parlen del culte a la imatge de la Mare de Déu del Rebollet són de 1270 i la situen a la capella de Sant Nicolau de Bari al castell del Rebollet, una capella dedicada a un sant italià, la qual cosa posa en evidència la relació dels Carròs i, realment, de tota la Corona d'Aragó amb alguns estats italians, a més de ser considerat a l'època un sant protector de la gent de mar, el territori de Carròs.

Però, conegut açò, no podem deixar de preguntar-nos com hi va arribar i què feia allí la nostra imatge. Segons l'estudi iconogràfic de l'historiador de l'art, Carlos Soler d'Hyver,⁴ la imatge hauria estat realitzada entre finals del segle XII i principis del XIII i és, amb tota seguretat, una imatge portada pels conqueridors des dels territoris cristians de més al nord. En conseqüència, degué ser tallada amb anterioritat a la donació del castell del Rebollet a Carròs (18 de juliol de 1240) i quasi que també abans de la conquesta. Açò la fa una de les imatges cristianes de devoció més antigues de tot el territori de l'Antic Regne, junt al Crist del Salvador a la ciutat de València i alguna altra. La imatge potser acompanyava els conquistadors cristians a les seues campanyes, perquè era el símbol de les seues creences religioses i, una vegada establerts al territori dels infidels, havia d'ajudar a assentar-hi també la religió en què creien.

De bell principi, la imatge del Rebollet ja és coneguda com a intercessora davant les desgràcies, especialment les que fan referència a la sequera o la pluja i sembla que, fins i tot, hi va haver una confraria fundada sota el seu patronatge, de la qual podem dir que els últims representants són els actuals majorals i majoraleses de la Mare de Déu.

El temps anava passant i el territori ja s'havia cristianitzat. Compartien l'espai encara musulmans i cristians, i coexistien esglésies i mesquites. A partir del segle XIII, l'antic *rafalí* musulmà, que hi havia a prop d'una font, no lluny del castell, augmentà a poc a poc les seues cases, fins a convertir-se en la Font de Rebollet que, amb el temps, s'anomenaria d'en Carròs, com s'assenyala a la Carta Pobla de 1368. També anava consolidant-se, però, una població estable i important a Oliva i així, en 1338, el rei Pere el Cerimoniós mana a l'almirall Carròs, descendent del primer senyor de Rebollet, que s'estableisca a Oliva i tinga preparades les seues fortalises, i allí és on el troba el rei quan visita les fortificacions de la costa, especialment les de Dénia, i deixa escrit a la seua *Crònica*:

4 C. SOLER D'HYVER, "La imagen de la Virgen del Rebollet de Oliva", dins *Iniciación a la historia de Oliva*, Publicacions de l'Ajuntament d'Oliva, 1978. La imatge representa una Mare de Déu de la Llet i és de dimensions reduïdes: 0'38 m d'alçada i 0'15 m d'amplària.

E, après, tornant-nos-en en Valencia, fom en lo loch de Oliva, hon nos convidà en Francesch Carroç.

A partir de 1368, els documents constaten una gradual separació entre Rebollet i Oliva, motivada precisament pel creixement de les poblacions. Alhora sembla que la fama miraculosa de la imatge, la qual segueix venerant-se a la capella del castell, és cada vegada més coneguda entre la creixent població cristiana de les rodalies.

Al voltant de 1390, Gilabert de Centelles i Riusech, parent indirecte i llunyà dels Carròs, hereta Rebollet i Oliva i, des d'aleshores fins al 1569, la propietat del territori estarà en mans de la poderosa família dels Centelles, primer com a senyors i, a partir del 14 d'abril de 1449, amb el títol de comtes, en reconeixement dels mèrits militars de Francesc Gilabert de Centelles al servei d'Alfons V el Magnànim. Els nous comtes tindran el domini sobre el territori que abans constituïa el senyoriu del Rebollet, i la seua residència serà el magnífic palau, amb decoració renaixentista italianitzant, construït a la vila d'Oliva, la seu comtal.

De pocs anys abans de la concessió del títol comtal, es conserva una notícia a l'Arxiu Municipal de Gandia, publicada pel prevere i arxiver Andrés Martí i Sanz,⁵ que s'hi fa ressò com, en 1421, el poble de Gandia havia anat en processó de rogatives al castell del Rebollet, per a demanar-li a la Mare de Déu la pluja tan necessària per als camps. En el document esmentat, es mana pagar certa quantitat de diners "per les prosessóns que son fetes per la pluja a Santa Maria de Rebollet". Què podia moure tanta gent, de tan lluny i per aquells caminals, si no era la necessitat unida a la confiança cega en la capacitat intercessora de la miraculosa imatge?

Pel que fa als comtes, els documents conservats no parlen de la seua relació amb la imatge de la Mare de Déu, però, si escoltem la tradició, hem de pensar que necessàriament seria un element d'orgull el fet que a les seues terres hi haguera una imatge de tanta veneració. Val a dir que Jordi de Centelles, fill bastard del primer comte d'Oliva, qui fou rector d'Oliva i canonge de la Seu de València, tot i ser un home ficat sovint en bregues i baralles, també ens va deixar mostra del seu bon saber fer com a poeta, participant en justes literàries, i fins i tot va veure editades, en 1474, algunes de les seues composicions de temàtica religiosa dins del primer llibre imprés a terres valencianes, *Les trobes en lahors de la Verge Maria*. Què ens impedeix deixar anar la nostra ment i

5 A. MARTÍ SANZ, *Polvillo de antaño: documentos para la historia de Gandia*, Imprenta Martínez, Gandia, 1971, p. 59.

imaginar que, quan Jordi compón els seus versos, la imatge que el mou és la de la Mare de Déu del Rebollet:

[...] Mare de tots / o excel·lent recors,
 Lo món perdut / vostre pilar sosté.
 En pus alt lloc / d'excelsa monarquia
 Majordom fou / en lo gran cel de viure.
 Glòria! Laus canten ab harmonia
 Angels e sants, e tota jerarquia
 Mira en Vós / lo que no's pot escriure.
 Plena de dons / e de bens gratuïts,
 Emperadriu / pel immortal tresor,
 Objecte clar, / eminent esplendor,
 Copiós past / dels eternal convits.

4. SEGLE XVI

Amb açò arribem a la fi de la centúria i entrem ja al segle XVI. Des de 1520, als regnes d'Espanya governa l'emperador Carles I, sobirà alhora de gran part d'Europa occidental, però a la part oriental la situació és molt distinta. L'hegemonia cristiana sobre aquests territoris i sobre el Mediterrani es troba amenaçada davant l'expansió creixent de l'imperi turc. El soldà Solimà I el Magnífic conquista Belgrad en 1521 i en 1525 marxa cap a Viena, on en 1529 l'emperador Carles aconsegueix vèncer-lo, tot detenint el seu avanç. Passats els anys, a l'estiu de 1535, després del setge a la fortalesa de la Goleta, que durà una setmana, Carles I entrarà victoriós a Tunis el dia 21 de juliol. Aquesta victòria suposava la fi de les incursions del pirata i almirall turc Barba-rossa a les costes valencianes, que durant anys havien atemorit les poblacions costaneres, entre d'altres la d'Oliva, com comprovarem de seguida. En aquest ambient bèl·lic i de defensa del món cristià hem d'entendre els següents versos d'un poeta anònim de l'època, dedicats a l'advocació del Rebollet:⁶

Puix estau en la frontera,
 Sacra font de Rebollet,
 Davant Vós fermau de dret,

⁶ F. PARRA IBIZA, "Una cobla del segle XVI dedicada a la Verge del Rebollet", dins *Programa de Festes de la Mare de Déu del Rebollet*, Oliva, 2004, pp. 34-42.

Guardau-nos de la sendera
 Del caçador que manté
 Molts goços fora Turquia
 Per a fer carniceria
 Dels venados de la Fe.

Els versos anteriors formen part d'una cobla més extensa, feta amb la intenció d'aconseguir el favor de la Mare de Déu, per a reconquerir les terres perdudes a mans dels turcs. És l'època, com hem vist, de les disputes de l'emperador Carles, qui representa els interessos de la fe cristiana, contra l'imperi Otomà, una amenaça alhora militar i religiosa. En el poema, la Mare de Déu del Rebollet comparteix protagonisme amb altres catorze advocacions marianes de gran ressò per aquell temps: Gràcia, Socors, Neu, Remei, Consolació, Adjutori, Soledat, Roser, Virtuts, Montserrat, Salut, Lorito, Arbuixech i Pau. I nosaltres ens fem la següent reflexió en veu alta: si la Mare de Déu del Rebollet apareix citada entre totes aquestes advocacions marianes, no és açò una evidència de com la fama de la seua capacitat intercessora havia traspassat, ja al primer terç del segle XVI, les fronteres de l'Horta de Gandia?

També per aquestes dates poc dalt o baix, en 1525, mitjançant un decret reial, Carles I manava l'expulsió dels moriscos no batejats. Un any després la mesquita que aquests tenien al raval d'Oliva, seguint les ordres de l'arquebisbe de València, va ser purificada i convertida en temple cristià dedicat a Sant Roc, un sant al qual s'atribuïa la protecció davant la pesta, que per aquells temps era prou freqüent a tot arreu. A Oliva, en 1527, els moriscos habitants eren uns tres-cents veïns, mentre que els cristians vells sols n'eren dos-cents. Segons conten les cròniques, en 1529 van fugir d'Oliva uns dos-cents moriscos, ajudats per Barba-rossa, que havia desembarcat a les platges de la costa d'Oliva. Un segle després, amb el decret d'expulsió de 1609, desapareixerà la pràctica totalitat de la població morisca del terme. Passat el temps, la reforma de la Carta Poble, feta pel comte duc d'Oliva i Gandia en 1625, per a la repoblació de la moreria d'Oliva, arribarà quan la població té un notable creixement demogràfic i, a més, ja s'hi havia establert un considerable nombre d'immigrants, la majoria procedents d'altres parts del mateix Regne de València.

Però tornem a l'època de què parlàvem. De l'any 1549 data la Butlla de Plebania concedida pel papa Pau III, a partir de la qual el rector de l'església de Santa Maria serà un plebà,⁷ i entre les seues condicions estaran l'obligació

7 El primer plebà fou Lluís Centelles (de l'1 de novembre de 1561 a 1570). Per a les re-

de ser fill d'Oliva i ser presentat pels comtes. Aquesta butlla va estar vigent fins a 1918, quan el Codi de Dret Canònic abolí el dret de presentació. A Oliva es va respectar fins a la mort del plebà Salvador Campos Pons en 1947,⁸ tot i que popularment el rector de l'església de Santa Maria és conegut a Oliva, encara hui, amb aqueix nom.⁹

Oliva, aleshores, ja és cap de comtat; té dues esglésies, una al raval, la de Sant Roc, i altra a la vila, dedicada a l'Assumpció i regida per un plebà. Ambdues figures, comte i plebà, seran transcendents, com veurem, per a la posterior història de la nostra imatge en particular i, en general, de les celebracions dedicades a ella.

A 20 de giner de 1583 anà la processó per aygua a la devota casa de Ntra. Sra. de Rebollet ab molta devosió, en la qual processó portaven lo Ecce Homo del col·legi i la Mare de Déu del Roser ab sos tabernacles, anaren quatre señors capitulars i molts beneficiats, trobàs que acompanyaven dita processó 1.200 ànimes poch mes o meins, anaven en dita processó molts disciplinants, aguey sermó en dita cassa, preycá lo Reverent Pare Malonda de la Compañía de Jesús, aguey penitents que feren diversos actes de penitencia, a saber, lo uns descalsos, altres ab altres devocions, cada hu segons son estat, quant foren prop lo lloch de la Font ixqué lo reverent Vicari ab la Verònica a rebre la processó ab molta gent del poble, torná de nit a la vila.

Com podem comprovar per aquesta descripció, conservada a l'Arxiu de Gandia i que també ens documenta el prevere Martí Sanz,¹⁰ el temps passava però no minvava la confiança de la població en la capacitat benefactora de la seua imatge. Com seria la sequera, i quanta la confiança, per a fer que 1.200 persones peregrinaren des de Gandia al Rebollet, en processó de rogatives, demanant la tan necessària pluja!

Arribem així a una data clau, 1598, un any en el qual es produeix un esdeveniment fonamental: entre el 26 de desembre d'aquell any i el 30 de gener de l'any següent, la comarca fou sacsejada pels terratrèmols. Tots els pobles

---

ferències cronològiques dels plebans que hi puguen aparèixer en l'article, hem aprofitat la llista confeccionada per José Maria Vidal Pastor fins al vinté plebà, Salvador Campos Pons, i continuada per José Castell Bomboí fins a Ernesto Ribera Marí, vint-i-quatre plebà.

8 Salvador Campos Pons fou el vinté plebà (del 20 de juny de 1905 al 7 de febrer de 1947).

9 Des del 15 d'octubre de 2006, ocupa la plebania Fernando Cremades Costa, vint-i-cinqué plebà.

10 A. MARTÍ SANZ, op.cit., p. 60.

de l'Horta de Gandia els van patir i molts edificis sofriren greus desperfectes, entre d'altres, el convent de Santa Clara, a Gandia, i el monestir de Sant Jeroni de Cotalba, però on van ser els danys irreparables fou al convent franciscà de Nostra Senyora del Pi, a Oliva, fundat en 1440 pels comtes, i al castell del Rebollet. Un testimoni anònim de l'època escriu el següent en castellà i en forma de romanç:¹¹

Mil quinientos años eran
De ocho sobre noventa
Día por más clara cuenta
Que el protomártir Estevan
Triunfaba de su afrenta.

Entre las cuatro y las tres
De noche menguada y brava
Sin dar luz la luna estava
Quando la primera vez
Toda la tierra temblava.

Con tal furia y movimiento
Este terremoto vino,
Que en mil partes al momento
Se abrió todo el Convento
Nuestra Señora del Pino.

L'anònim autor segueix la seua relació, i a partir de cert moment recorda com tots els frares del convent acorden fer-li una visita a la Mare de Déu del Rebollet, per a demanar-li la seua protecció:

Ofrecimos a tal hora
Todos juntos visitar
Descalzos aquel lugar
Do habita Nuestra Señora
La Virgen muy singular.

De Rebollete llamada

11 A. MARTÍ SANZ, op.cit., pp. 58 i 59.

Porque tal Castillo habita,
 Y en él es muy visitada,
 Y de muchos festejada
 En su muy devota Ermita.

Però finalment arriba també als frares la fatídica notícia sobre la destrucció que el terratrèmol ha provocat al castell, a pesar de la seua tradicional fama de fortalesa antiga i de sòlida construcció:

Es Rebollete afamada
 Antigua fuerza y romana
 Muy guarnida y torreada
 En viva peña asentada
 Con su muro y barvacana...

Pues sobrevino a tal hora
 Nueva de pena crecida,
 Que la Iglesia a desora
 De Nuestra Madre y Señora
 De Rebollete es caída.

5. SEGLE XVII

Què fou el que passà tot seguit? La població del castell, arplegant el que va poder salvar, se'n va anar cap a la Font d'en Carròs o bé cap a Oliva. La imatge, amb les seues joies, fou duta en un primer moment a l'església de la Font d'en Carròs, on va estar fins a l'estiu de 1601, tot i que la reclamaven des d'Oliva. Açò provocà el famós enfrontament entre les dues poblacions, fins i tot violent durant el mes de juliol de 1601, que va motivar la intervenció de les autoritats, tant jurídiques com religioses, és a dir, el comte duc d'Oliva i Gandia i el patriarca de València, l'arquebisbe Juan de Ribera, els quals havien actuat quan el nunci del papa havia donat permís per al trasllat de la imatge, mitjançant carta de 5 de juny de 1601. El comtat d'Oliva ja formava part, aleshores, del Ducat de Gandia, pel matrimoni del cinqué duc, Carles de Borja i Castro, amb Magdalena de Centelles, filla del tercer comte d'Oliva, la qual havia succeït com a titular del Comtat, en 1569, el seu germà Pere, mort sense descendència. En morir la comtessa Magdalena al maig de 1596, el seu nét i hereu, Carles Francesc de Borja-Centelles i Velasco integrà el comtat dins del

ducat de Gandia.

Arran d'aquests fets, el síndic de la vila de la Font d'en Carròs envià un *Memorial* dels succeïts al rei Felip III,¹² qui aleshores es trobava a Valladolid amb la seua cort. En el *Memorial* defensava els interessos del poble de la Font d'en Carròs i demanava que els fóra tornada la imatge i tots els objectes relatius al seu culte, que ara es trobaven a Oliva, i, en el seu segon punt, abundava en la importància de la imatge, que era coneguda més enllà dels límits de la zona d'influència immediata del castell del Rebollet:

[...] En dicho Castillo de Rebollet ha habido siempre una Iglesia, en la qual entre otras imágenes ha habido nombrada de N^a S^a de Rebollet muy antigua y de muy grande devoción para todos los de dicho Reino, y así mismo en el dicho Castillo ha habido sus campanas, ornamentos y muchas presentallas [y] todo lo demás necesario para una Iglesia.

La postura del síndic de la Font d'en Carròs no tingué èxit i fou necessària la intervenció arbitral del comte duc d'Oliva i Gandia i del patriarca Ribera, per a resoldre el plet entre les dues poblacions per la possessió de la imatge. L'àrbitri dictaminava el següent:

- Primer: La imatge pertanyia a Oliva, per ser cap del comtat, i per tindre una confraria fundada sota la seua advocació des de temps immemorials.
- Segon: La imatge quedava custodiada al convent de Santa Maria del Pi, sense que pogueren reclamar la seua propietat cap de les dues parròquies, ni la d'Oliva ni la de la Font d'en Carròs. Cal recordar ara que el convent havia estat fundat pel primer comte d'Oliva al segle xv i, evidentment, el posseïdor del títol comtal ostentava el seu patronat, allí la seua jurisdicció era absoluta, mentre que a l'església de Santa Maria els copatrons eren tant el comte com la vila. Aquesta serà la forma habitual de procedir durant els segles xvii, xviii i part del xix, com queda palés arran de la lectura dels documents, i així amb motiu de l'episodi de terratrèmols que pateix el territori, el consell de la vila acorda, el 28 de març de 1748, sol·licitar el permís del comte, “porque para sacar [la imagen] la Villa es necesaria la licencia de su Excelencia o su Procurador”.
- Tercer: La imatge no podia eixir del convent, llevat del cas de calamitats o grans solemnitats, i la seua eixida havia d'anar precedida d'alçament d'acta

12 F. FERRER PASTOR, “La Mare de Déu del Rebollet”, dins *Llibre de Festes d'agost*, la Font d'en Carròs, 1994, pp. 87-95.

notarial, tant al moment d'eixir com a la seua tornada.

No podem jutjar la justícia o no de la decisió, el cert és que naturalment no va satisfer a tots. Concedida la custòdia de la imatge als frares franciscans, el lloc on havien de custodiar-la amb ells era naturalment la seua residència, destruïda en aquells temps pel terratrèmol. De moment i mentre els frares construïen un nou convent, extramurs i a la part baixa de la vila, s'allotjaven a la zona de palau que el comte els havia cedit, mentre no acabaven les obres de construcció. Cal pensar que durant aquests anys la imatge seria venerada a la capella de palau, i d'allí degué eixir el 4 d'octubre de 1606, festa de Sant Francesc i dia en què els religiosos es van traslladar a la nova residència. En primer lloc, van baixar els frares des del palau a Santa Maria, amb la imatge de la Mare de Déu i el Santíssim Sagrament, i allí es celebrà una solemne funció religiosa d'acció de gràcies, acabada la qual s'organitzà una processó d'acompanyament fins a l'església del convent.

Una de les conseqüències, que aquesta disputa entre Oliva i la Font d'en Carròs pogué tindre sobre la imatge, és la col·locació d'una anella en la part posterior de la talla. Segons l'estudi fet per Enriqueta Cebrián en 1999, la planxa metàl·lica que subjecta l'anella va ser aplicada sobre la fusta després de la tercera repolicromia, i pensa l'autora que potser hagués servit "per a assegurar l'escultura en moments de perill, com per exemple després del robatori del 12 de juliol de 1601, que segurament va crear molta desconfiança entre els fidels".¹³ Amb anterioritat a l'estudi fet, en 1968, pel director del Museu Diocesà de Barcelona, Manuel Trens, ja es diu que "l'anella [...] està destinada a mantenir-la fixa al fons d'una *fornacina* (sic) o a la paret de la capella".¹⁴ Aquesta teoria, fonamentada en la restauració, lleva autoritat a la creença més tradicional, que veia en l'anella el suport per a portar la imatge a les batalles com a estendard.

Durant els anys 1647 i 1648, València va patir una forta epidèmia de pesta, que també va afectar Oliva, com ho manifesten la disminució de naixements i l'increment de les defuncions enregistrades. Joan Antoni Maians i Alofraso, avantpassat de l'il·lustrat Gregori Maians, fa relació contemporània d'alguns dels fets succeïts per aquells temps a Oliva.¹⁵ Gràcies a aquesta relació, podem

13 E. CEBRIÁN, "La restauració de la Mare de Déu del Rebollet", dins *Cabdells*, 2, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2000, p. 120.

14 M. TRENS, "Informe sobre la imatge de la Verge del Rebollet", dins periòdic *Sant'Ana* (març-juny, 1968), Ajuntament d'Oliva.

15 "Relación que escrivia Juan Antonio Mayans i Alofraso de la peste que huvo en la villa de Oliva" (A. MESTRE SANCHIS, "La peste de 1648 en Oliva, vista por un coetáneo", dins *Pro-*

saber que, el 16 d'agost de 1648, els frares van abandonar el convent i es van traslladar novament a viure al palau dels Centelles. En processó van dur el Santíssim i la imatge de la Mare de Déu del Rebollet al palau, on hi van romandre pràcticament un any, fins al 22 de juliol de 1649, quan van tornar al convent, passat ja el perill de contagi. Diu Maians en la seua relació:

En 22 de juliol l'any 1649 tornaren los frares al convent i portaren lo Santíssim i la Mare de Deu del Rebollet al convent. Quant tragueren la Mare de Deu del Rebollet la portaren a la iglesia de la vila i estigue al altar major patent, i sempre en sis siris de ordinari ensesos tot lo dia, feren moltes mises, donaren moltes presentalles de valua, i també una cadena, i la montaren a palacio lo dia que feren la festa de gracies [...].

Gràcies que havien de ser donades, lògicament, per haver cessat la pesta, mitjançant la seua intervenció miraculosa.

De la ubicació primera de la imatge en l'església del nou convent, se'n sap poc. Sols, a partir de 1653, sabem quin lloc hi ocupava, perquè el 16 de novembre s'inaugurà la capella que li havien construït els frares i, amb motiu d'aquesta inauguració, va acudir en persona el comte duc d'Oliva i Gandia per a assistir, en paraules de l'època, "a la traslació de l'imatge milagrosa de Ntra. Sra. de Rebollet".¹⁶

Com que la festa fou molt important, a més de missa solemne, també hi va haver processó, la descripció de la qual es conserva a l'Arxiu de Santa Maria. La descripció ens parla d'una processó amb la Mare de Déu del Rebollet per l'interior de la vila, la qual cosa no havia estat mai possible abans de 1601, però que aleshores, passats ja cinquanta anys des de la seua arribada a Oliva, no devia ser infreqüent veure-la pels carrers amb motiu de processons de súplica o d'acció de gràcies. A les tres de la vesprada, el clergat va anar al convent i, en arribar, s'entonà l'*Ave Maris Stella*. Tot seguit s'organitzà la processó, presidida per la creu de la parròquia de Santa Maria i a la qual seguien la comunitat de religiosos franciscans i el seu superior, el clergat de la vila i, després dels més antics beneficiats, la custòdia de la Mare de Déu del Rebollet amb els seus pal·lis, amb la presència del comte duc a mà dreta i del justícia d'Oliva a mà

---

grama de Festes del carrer Sant Vicent, Oliva, 1988).

16 F. COTS MORATÓ, "La Virgen del Rebollet y los olivenses: las capillas de 1653 y 1683", dins *Programa de Festes del Rebollet Oliva*, 1988.

esquerra, i la resta de senyors oficials de la vila, seguits del plebà,¹⁷ amb els seus diaques i capa de domer. La processó va eixir del convent i passà pels carrers de l'Enginy, de les Moreres, portalet de la Verge Maria, per davant de l'església de Santa Maria sense aturar-se, d'allí al carrer Major, on parà davant del convent de les Monges de la Visitació i on van cantar un motet els cantors de Gandia, per a tornar finalment a la seua residència del convent, sent dipositada la imatge a la seua capella. Allí es resà una *Salve* i, amb açò, van acabar les celebracions.

La magnificència de l'acte torna a evidenciar la importància de la imatge i la veneració de la qual era objecte, i açò no sols pel que fa als pares franciscans –els seus habituals custodis–, o als habitants d'Oliva i d'altres poblacions de l'Horta de Gandia, sinó també a persones, vingudes de més lluny, que acudien mogudes per la fama de la imatge, com ara el mateix virrei de València, Rodrigo Manrique de Lara, qui en 1680 va fer una visita *ex professo* per a orar davant d'ella, i així queda reflectit en l'acta del Consell de 26 de juny, que diu:

El Sr. Gobernador diu als Jurats, de part de sa Excma. el Duque, com lo Sr. Vis Rey venia demà a Oliva a veure a Ntra. Sra. de Rebollet [...] y que se acollirà en lo Palacio,[...], que es disparen les peses de Santana y que ixca la Vila ab acompañament a rebre a ses Exses. y que els done un regal de dolsos y agua de neu.

Pocs anys després, el 20 d'abril de 1683, el pare guardià del convent sol·licita als jurats de la vila la seua ajuda econòmica per a construir una nova capella i un retaule, on col·locar “la sagrada y milagrosa Imagen de la Virgen de Rebollet, glorioso blason de dicha Villa y universal consuelo de todo el pueblo [...]”. Aquesta nova capella, on des d'aleshores seria venerada la imatge, existí fins al 1930 en què fou enderrocada, al mateix temps que el campanar, amb motiu de l'eixamplament de la carretera. Tot i això, hem de dir que probablement, des del 1855, la imatge ja presidia l'altar major, i la capella havia passat a fer-se servir com a capella de combregar, presidida per la imatge del Natzaré.¹⁸

¹⁷ Doctor Francesc Font Hernández, nové plebà (del 15 de desembre de 1650 al 18 de setembre de 1677).

¹⁸ J. CASTELL BOMBOÍ, *Santa Maria del Rebollet: Patrona canònica de la ciudad de Oliva*, Imprenta Colomar, 2000, p. 83. L'autor publica un dibuix en planta de l'església amb la distribució de les capelles laterals i advocacions. Amb el número 19 s'identifica la capella de la Comunió, que es perllongava molt més fins que, en 1930, va ser enderrocada juntament amb el campanar per a l'ampliació de la carretera; aquesta capella és on era venerada la imatge fins a l'exclaustració de 1835. Una interessant vista de la façana de l'església amb el campanar de Juan

Al llarg de tot aquest segle XVII, la imatge és duta sovint de processó amb motiu de plagues (3 d'agost de 1648), grans plogudes (5 de maig de 1657) o seques (13 de març de 1689), un costum que cal suposar que s'estableix a partir de l'arribada de la imatge a Oliva, perquè fins aleshores el costum dels devots havia estat peregrinar a la seua capella del castell.

No podem oblidar mai que el pas del temps havia fet ara canviar també els gustos. El segle XVII representa el triomf, d'una banda, del puritanisme que emana del concili de Trento, el qual provoca un fals sentiment de pudor davant d'allò que és considerat irreverent; però d'altra banda també suposa el triomf de l'estètica barroca i l'afrancesament de la moda, i és natural que la moda afectara també la imatge. És possible que siga ara, quan la imatge es revestisca amb aqueixes robes que li han donat durant segles el seu peculiar i característic aspecte triangular, i així ho reflecteix la documentació. La vila, com a agraïment per haver calmat l'episodi de grans pluges del gener de 1696, decideix fer-li un vestit "de la més rica tela que's trobà en la ciutat de Valencia, guarnint tot de guarnicions d'or". També pot ser ara el moment en què mutilen la part alta de la seua corona de fusta, per tal d'adornar-la amb una altra de metall ric.¹⁹ Ve d'aquesta època o de poc després, fins i tot, el gust per la perruca amb bucles d'estil Lluís XIV. Des d'aleshores fins al 1999, romandrà abillada d'aquesta manera, amagant el seu vertader aspecte.²⁰

6. SEGLE XVIII

Continuem el nostre viatge pel temps i arribem així al segle XVIII, un segle de grans canvis, i prou importants per al nostre territori. No podem oblidar que el seu començament coincideix amb la guerra de Successió; que el poble valencià defensa la causa de l'arxiduc Carles d'Àustria, a la fi la causa que perd la guerra; i que el Decret de Nova Planta, l'abolició dels Furs i la submissió del regne a les lleis de Castella seran la seua conseqüència més immediata.

Chorro Solbes apareix publicada en la portada del *Programa de Festes* de 1974. Aquest dibuix va ser publicat, per primera vegada, en la portada del número 64-65 de la revista local *Sant'Ana* (gener-febrer, 1968). També sobre la capella, podeu llegir F. COTS MORATÓ, op. cit.

19 "La corona original de la talla probablement seria almenada o flordelisada i tallada en la fusta com a part de la pròpia peça", veg. E. CEBRIÁN, op. cit.

20 En el *Programa de Festes* de l'any 1977 (pp. 52 i 53) es poden veure fotografies sobre distints mantells de la Mare de Déu del Rebollet que conserva la parròquia de Santa Maria. En el programa de l'any següent (pp. 34, 36, 42 i 52) es reproduïxen fotogràficament les fases per a vestir la imatge.

A Oliva és un segle també prou assenyalat. Des del punt de vista cultural naixen figures senyeres: el polígraf Gregori Maians, figura clau de la Il·lustració espanyola; el canonge i escriptor de la Seu de València, Joan Antoni Maians; Francesc Ferrando i Antoni Salelles, destacats humanistes de la Companyia de Jesús; i Gabriel Ciscar, matemàtic i almirall que arribà a ser regent d'Espanya. Però la vila també coneix alhora una frenètica activitat constructora, sobretot pel que fa als edificis religiosos: són d'aquesta època, entre d'altres, la capella de Sant Vicent, al carrer del seu nom; l'ermita dels Sants Antonis, al carrer de l'Ermita; la capella del Crist, a l'església de S. Roc; i, com a obra més assenyada per les seues dimensions, l'edificació de nova planta de l'església de Santa Maria en la forma que ara la contemplem.

Què en sabem, però, de la imatge en aquests temps? Del segle XVIII, l'Arxiu de Santa Maria ens ofereix gran quantitat d'exemples sobre la devoció que desperta la imatge en la població de la seua vila, però també de les poblacions veïnes. Gràcies a aquesta documentació, coneixem que aleshores ja hi havia el costum de dedicar-li un octavari en la seua capella, almenys des de finals del segle XVII, durant les festes de celebració de la Nativitat de la Mare de Déu, és a dir, el dia 8 de setembre i els set dies següents. Naturalment, segueix el costum de dur-la en processó, ara amb l'ostentació i pompa pròpies de l'època, la riquesa de les quals descriuen els documents amb detall, i açò es fa en diverses ocasions al llarg del segle amb motiu de sequeres (com ara les del 20 de juliol de 1738, el 3 de setembre de 1772 o el 27 de juliol de 1774), grans plogudes (com la del 15 de novembre de 1766), les plagues de llagosta (de 1708 i 1741), els terratrèmols (28 de març de 1748) o, fins i tot, durant un episodi de febres (maig de 1785). El procediment d'actuació sempre era el mateix: en primer lloc el Consell Municipal demanava permís al comte per a traure la imatge, la qual cosa, com sabem, era preceptiva. Al moment de l'eixida, s'alçava acta del lliurament. El trasllat d'anada era penitencial i, durant el temps que la imatge era a Santa Maria, que solia ser fins que desapareguera la calamitat, es feia vetlla continuada. Quan s'aconseguia la gràcia sol·licitada, el trasllat de tornada al convent era de glòria i, en arribar, tornava a alçar-se acta.

Una de les primeres processons amb què s'enceta el segle es celebra el diumenge, 6 de maig de 1703, arran de la publicació d'un breu apostòlic del papa Climent XI, a instàncies de l'Arquebisbat de València, que buscava donar solució divina a la successió de males collites anuals, de les quals es queixaven els llauradors de la diòcesi de València. Com la causa semblava no estar en la diligència i treball d'aquests, es suposava que podia estar en "haver incurrit los dits o sos antepasats en algunes descomunions ignorantment", per la qual

cosa el Sant Pare manava que, després de tres dies de dejú, confessió, comunió, haver donat almoina als pobres i satisfacció a tots aquells als quals estigueren obligats, l'arquebisbe els absolgués de “tota excomunió, suspensió, entredits y demes censures Eclesiastiques”; y ordenava també que tot seguit fera beneir totes les persones, possessions i fruits de la diòcesi. Per a dur a efecte tot açò, s'assenyala la setmana del 30 d'abril fins al 6 de maig, dia en què s'havia de celebrar la benedicció general que a Oliva fou de la forma següent:

A les sinch hores de la vesprada ixque en Prosseso lo Rt. Clero, comunitat del Py y tots los demes que acompanyaven cantant la lletania, y portant lo Dr. Jasinto Roses Pleba el *Lignum Crucis* Cubert, y anaren a fer estació a Nostra Señora del Rebollet y despues prosehi la prosseeso per fora la muralla a la hermita de St. Christofol y es feu estacio, y prossehi la dita prosseeso a la hermita de Ntra. Sra. dels Desamparats, y feta estacio alli anaren a les heres ahon havia un taulat y un altar en son dosel y collocaren allí el *Lignum Crucis* y es feu la Benedició de les persones, heretats y fruits ab gran concurs del Poble y acabada la Benedicio torna la prosseeso sempre cantant la lletania y en lo Convent de Santa Elisabet feu estacio y en apres en lo ospital y de alli a la present Yglesia ahon se conclui la prosseeso, y per ser cosa tan singular fas la present narrativa hui en 7 de maig de 1703. El Dr. Navarro, Archiver.²¹

És interessant observar, en la descripció anterior, com l'arxiver identifica les estacions de les ermites, el convent de Clarisses o l'hospital (on hi havia una capella amb imatge de la Mare de Déu de la Salut) i assenyala el nom de l'edifici, mentre que en el cas de la Mare de Déu del Rebollet especifica el nom de la imatge i obvia indicar el lloc on es troba. El detall deixa paleses la importància i la singularitat de la imatge per a una població que demanava, en una situació tan greu, la seua intercessió miraculosa.

I amb motiu de la severa sequera de 1738, després d'haver-se implorat la pluja per tots els mitjans, i durant tres dies seguits duta en processó la Mare de Déu del Roser a Oliva, i a Gandia Santa Anna sense cap èxit (comentari que l'arxiver Salelles s'encarrega de remarcar especialment), les autoritats religioses i civils van decidir emparar-se en la Mare de Déu del Rebollet. El diumenge, 20 de juliol, la imatge fou duta en andes a Santa Maria, on va romandre fins que es va produir la tan desitjada pluja nou dies després. Seguidament, es va procedir a tornar-la al convent en andes i baix pal·li, precedida de vuit imatges de sants

21 APSMO, *Manual de Diferents Coses*, XIII-1, ff. 33 i 33v.

dels distints convents i esglésies d'Oliva, amb assistència de moltíssima gent, fins i tot vinguda de fora i seguint el recorregut de la volta del dia del Corpus “del arraval y de la vila adornada com si fos dia del Corpus y ab vitors de la gent”, tot deixant-la “en lo convent dins la capella de la Verge, posantla damunt de un bufet ab antifona, versos y oracio que digue el Sr. Pleba sens platica per lo molt cansanci de la funcio, apreto de la gent y ser hora tarda”.²²

De 1769 és el mantell de color morat que encara es conserva i que la imatge duia en les processons de penitencials i de rogatives. Fou regal de mossén Josep Vicent Vives, beneficiat de l'altar del Sant Sepulcre de l'església de Santa Maria i va costar 200 lliures.²³ Fins al 1918, la imatge va anar vestida amb ell per a efectuar les processons amb motiu de calamitats, i d'açò ens deixa constància també el *Llibre de Memòries* de l'església de Santa Maria, on s'escriu amb data d'1 de maig de 1785:

[...] [El clero fue] en derecho del Convento de los Padres de San Francisco, extramuros, en donde estavan los señores de la Villa, i comunidad de San Francisco, esperando al Reverendo clero, i la Santissima Imagen de Ntra. Sra. de Rebollet, sobre unas andas vestida de morado, en donde avia grande concurso de corazones piosos, para acompañar a dicha Señora, suplicando su patrocinio i intercesión para con su Divino Hijo aplacara tan cruel epidemia de calenturas que estava esta villa padeciendo i otras poblaciones del Reyno.

7. SEGLE XIX

Aquesta protecció també segueix demanant-se durant els segles següents. El segle XIX comença amb una fam que provoca l'eixida en processó de la imatge el 9 de maig de 1802, però el més destacat són les dues gravíssimes epidèmies de còlera que motiven els trasllats dels anys 1834 i 1885.

De tota manera, no podem obviar per la seua transcendència i repercussió, en la història i l'evolució de les celebracions, alguns esdeveniments polítics importants ocorreguts en la primera meitat del segle dinové. Cal recordar que Espanya es troba immersa, en aquests temps, al si de les disputes episòdiques per la successió al tron, que conduiran a l'esclat de les guerres carlines. En

²² APSMO, *Manual de Diferents Coses*, XIII-1, ff. 75 i 75v.

²³ F. COTS MORATÓ, “El manto penitencial de N. Sra. del Rebollet”, dins *Programa de Festes del Rebollet*, Oliva, 1986. També podem llegir J. CASTELL BOMBOÍ, *Sacerdotes y religiosos en Santa Maria la Mayor de Oliva (1362-1996)*, Hermandad Sacerdotal, Oliva, 1996, p. 86.

aqueix context, durant el mes de juliol de l'any 1835 hi va haver una revolució quasi al mateix temps en distintes ciutats espanyoles, que a València provocà l'assalt de les presons i del convent dels Caputxins. Les autoritats, com a mesura preventiva, van manar el tancament de tots els convents i monestirs de les terres valencianes. Poc després l'aleshores, el ministre d'Hisenda, Juan Álvarez Mendizábal, assumia la Presidència del Govern, i l'11 d'octubre de 1835 signava el decret d'exclaustració general. L'any següent signarà també dos decrets desamortitzadors (de 19 de febrer i 8 de març) que significaran la incautació definitiva de les propietats de les institucions religioses i la posterior subhasta pública d'aqueixos béns.

Els efectes que tots aquests esdeveniments tenen a Oliva prompte es fan de notar. El 23 d'agost de 1835, el capità general de València i Múrcia decreta la supressió dels convents i monestirs en el territori de la seua competència.²⁴ El 6 de setembre, els frares del convent de Santa Maria del Pi abandonen la seua residència, on havien viscut des del 1606, per a no tornar mai més perquè poc després el convent seria expropiat per l'Estat i venut.²⁵ Amb els frares ara fora del convent la pregunta que se'ns acudeix és què passà amb la imatge i el seu culte, els quals quedaven desatesos per primera vegada, des que allà, pel 1601, el comte cuc Carles de Borja confià tots dos a la cura dels franciscans. La resposta la trobem en un acord de l'Ajuntament de la Vila d'Oliva, de 8 de setembre de 1835, transcrit pel prevere José María Vidal Pastor i publicat en el setmanari local *Patria Chica* (núm. 35, 3 de setembre de 1932):

A motivo de haberse suprimido el Convento de Religiosos Franciscanos de esta Villa en el seis de los corrientes en cuya Iglesia se celebra la Natividad de Nuestra Señora con la Imagen de la Virgen del Rebollet, que atrahe la veneración y devoción de toda esta Villa y sus contornos en cuya octava se ha hecho siempre el novenario a Ntra. Sra. con la mayor solemnidad y concurso de las gentes, que a no verificarse sería muy notable el omitirse el expresado novenario, deseando el Ayuntamiento conciliar la devoción del pueblo con las órdenes superiores en consecuencia a las contenidas en el Boletín nº 148 dispone: Se pase el correspondiente oficio al Sr. Plebano²⁶ de esta Villa encargado de la Iglesia para que en

24 Arxiu Parroquial de l'Assumpció de Dénia, Escrits de l'Arquebisbat de València a l'església parroquial de Dénia traslladant l'ordre de Capitania General, 26 i 27 d'agost de 1835.

25 José María Vidal Pastor informa que, al moment de l'exclaustració, al convent hi vivien vint-i-quatre frares professors i dotze estudiants ("Efemérides locales. Oliva en 1835", dins *Almanaque de Las Provincias*, 1940, p. 287).

26 Mossén Joan Baptista Garcia Savall, quinzé plebà (del 23 de gener de 1829 al 29 de juliol

el modo y manera que le sea posible lleve a efecto la resolución de este Ayuntamiento, haciendo el Novenario a Ntra. Sra. para que los fieles no carezcan de un acto tan religioso.

El consentiment comtal per aquestes dates probablement no era ja preceptiu, en haver-se suprimit legalment els senyorijs jurisdiccionalis arran de les lleis promulgades en les primeres dècades del segle XIX; però de tota manera, segons conta José María Vidal Pastor,²⁷ són els comtes, com a patrons encara, els qui van disposar que la imatge fóra custodiada en l'església de Santa Maria i atesa pel clergat regular de la parròquia, al qual s'hi havien incorporat molts dels frares exclaustres. Com l'acord diu, és evident també que la celebració d'un novenari durant l'Octava, a partir del dia de la festa (8 de setembre), era una tradició ja arrelada entre els actes dedicats a la Mare de Déu a Oliva al segle XIX, i la podem suposar iniciada durant el temps que la imatge havia estat custodiada pels frares franciscans. Aquesta tradició segueix complint-se any rere any, tot i que des de 1976 el novenari es celebra els dies previs a la festa.

D'ara endavant, podem suposar que serien seguides totes les recomanacions de l'ajuntament i les celebracions continuarien fent-se cada any d'acord amb els costums; més encara si tenim en compte, com hem recordat abans, que molts dels frares exclaustres s'hi van quedar a Oliva integrats dins del clergat.

Però què va passar amb el convent i les propietats dels frares? L'Estat, que havia confiscat les propietats en un primer moment, les va posar en venda. El convent va ser adquirit per Francesc Vicent Terrades, que destinà l'església a celler de begudes, i així estigué fins que, el 2 d'octubre de 1853, la seua vídua vengué per 4.875 rals l'església del convent amb la sagristia, el cor, l'orgue i el campanar a onze llauradors d'Oliva, membres de la Venerable Orde Tercera de Sant Francesc, dels quals passà a propietat de la parròquia de Santa Maria.

Així les coses, i després d'una disputa sobre el patronat de la imatge entre la majordomia dels comtes (el comtat d'Oliva formava part de la casa d'Osuna des del 1771) i l'ajuntament, resolta a favor de les tesis de la corporació municipal, el 28 d'octubre de 1855, la imatge de la Mare de Déu fou traslladada des de Santa Maria a l'església de l'antic convent del Pi, on seria probablement dipositada presidint ja l'altar major, el mateix lloc on a hores d'ara encara la trobem.

---

de 1839).

²⁷ "Sobre unas «Aleluyas» dedicadas a la Virgen del Rebollet", dins *Programa de Festes del Rebollet*, Oliva, 2001 [reproducció d'un article publicat en el periòdic *Patria Chica*].

Amb motiu de la tornada de la imatge, l'ajuntament encomanà al seu regidor síndic, aleshores president de la Comissió de Fira i Festes, el farmacèutic Josep Borràs Sòria, l'organització de la festa del trasllat, que coincidí amb la fira d'aquell any. El trasllat fou de matí i seguit d'una missa solemne a l'església de l'exconvent. L'ajuntament també organitzà una artística cavalcada, en la qual participaren tots els gremis i oficis de la població, i al pas de la imatge es van llançar papers amb al·leluies, de contingut festiu i encomiàstic, en honor de la imatge entre les quals algunes deien:

Sempre es de Oliva estimada
D'arrabal, vila y Pinet,
Y en San Fransès conservada
La Imache del Rebollet.

Tota Oliva está admirada
De veure tanta armonía
Y pregunta entusiasmada
¿a qué es deu tanta alegría?
Alguns en molta raó
Acostumen preguntar
¿qui paga misa y sermó
Y lo molt qu'es deu pagar?

Es de Oliva idolatrada
D'arrabal, vila y Pinet,
Y del poble es abogada
La Verche del Rebollet [...].²⁸

Si, fins al començament del segle XVII, la imatge havia estat objecte de veneració sols a la seua capella del castell, on acudien les processons per a demanar-li la seua intercessió, i des de la seua arribada a Oliva en 1601, la trobem freqüentment a les processons de rogatives, sempre amb el permís dels comtes, d'ara endavant, quan ja l'autoritat comtal sobre la imatge és pràcticament un record, perquè depèn directament del plebà, cal pensar que començarà a ser

²⁸ José María Vidal Pastor publica en *Patria Chica* els versos que li fa arribar la néta de Josep Borràs Sòria, regidor de l'ajuntament i encarregat de l'organització de les celebracions del 28 d'octubre de 1855.

passejada en processó, també amb motiu de les festes dedicades a ella.

Amb el pas del temps, també és natural que l'església de l'antic convent canvie de nom, tot estenent-se a poc a poc el costum d'anomenar-la del Rebollet, per ser aquesta imatge la que presideix el retaule de l'altar major de l'església. Amb el posterior establiment de la comunitat de monges carmelites, al començament del segle xx, quedarà definitivament fixada la denominació.

Durant la segona meitat del segle xix, és possible que s'introduïsquen també a les celebracions dedicades a la Mare de Déu del Rebollet els cants de l'*Aurora* i dels *Goigs*, tots dos en castellà.²⁹ L'autoria de la composició dels *Goigs* s'atribueix al plebà Beltran.³⁰

També és probable que, en aquestes dates, es popularitze la reproducció de l'escena iconogràfica del pastor que troba la talla mentre pastura el seu ramat. Una història, però, que acompanya la imatge des de prou abans, com ho manifesta la relació que fa Gaspar Escolano en la segona part de les seues *Décadas*, publicades en 1611, on es descriu com la imatge hauria estat trobada junt a l'arrel d'un reboll d'olivera, soterrada des dels temps de la invasió musulmana. Aquesta llegenda, a poc a poc amb el pas del temps, s'havia guarnit d'altres afegits literaris, com podem llegir en el llibre *Finezas de María*, d'Estevan Dolz, de 1688:

[...] Fué hallada [la imagen] en un Rebollo de Olivo, por un Pastor natural de la Fuente de Carroz, el qual, apacentando su ganado, vió que del Rebollo de un Olivo, junto a un Castillo arruynado, salía un grande resplandor: fue allí, y halló una Imagen de la Virgen muy devota, de alto de dos quartos, de rostro moreno. Tomóla, y la puso en el zurrón, y se la llevó a su casa, [...].

Quan s'hauria iniciat la llegenda? No podem saber-ho amb seguretat, però caldrà situar-la en aqueixos temps primers i foscos de la vinguda dels conqueridors i de la consolidació de la religió cristiana al territori. La ingenuïtat de la gent adobava un terreny que afavoria l'extensió oral de la llegenda, fins que el pas del temps la va dipositar en mans dels franciscans, els quals van acabar de confegir-la. La veritat és que l'origen de la imatge de la Mare de Déu s'ha explicat tradicionalment d'aquesta manera i, almenys durant els úl-

29 Vicent Sabater, Salvador Sebastià i Josep Malonda van fer la versió en valencià de l'*Aurora*, per a la celebració de les Festes del Rebollet de l'any 1992, en les quals van participar com a festers.

30 Doctor Francesc Beltran i Oltra, dinové plebà (del 24 d'abril de 1879 al 18 de setembre de 1904).

tims cent cinquanta anys, la talla ha estat acompanyada en les representacions gràfiques pel pastor i el ramat. Les reproduccions que d'ella s'han fet, durant aquesta època (com ara, la del prevere Salvador Mestre Parra de 1886, entre d'altres),³¹ o els gravats, dibuixos, pintures i retaules de ceràmica conservats sempre reproduïen l'escena. Entre els gravats més antics destaca l'atribuït a Tomàs Rocafort, del primer terç del segle XIX, copiat després per Facundo Larrosa. També trobem aquests elements decoratius a la imatge de processó antiga, citada en l'inventari de la parròquia de Santa Maria, amb motiu de la visita pastoral de 1921. Sense oblidar que també li feien costat a la imatge fins al 1999 al seu cambril de l'església del Rebollet, d'on van ser retirats amb motiu de la restauració de la talla i dels actes de la coronació canònica.

8. SEGLE XX

Fem camí i encetem ara el segle XX amb una nova situació: el 8 de setembre de 1902, sis monges carmelites de la Caritat es posen a viure a l'antic convent dels Pares Franciscans. L'edifici havia estat adquirit pel sacerdot fill d'Oliva i arxiprest de Santa Maria d'Alcoi, Joan Baptista Escrivà Llorca, qui va voler cedir-lo a la congregació de les Carmelites perquè es feren càrrec de l'educació d'infants, com també ho han estat fent al mateix lloc pràcticament fins a la fi del segle XX. Consolidada la seua presència i activitat docent, el 3 de maig de 1926 les Carmelites van adquirir definitivament l'immoble per la quantitat de 10.000 pessetes.³²

Com que l'edifici de l'església era propietat de la parròquia de Santa Maria des de 1853, el plebà Francesc Beltran, en data 19 de maig de 1903, hagué de concedir-li a la comunitat de monges dret per a l'ús lliure del cor i del combregador, així com d'accés a l'església per l'interior de la sagristia; a canvi, les carmelites s'havien d'encarregar de la seua neteja i de la roba de sagristia i dels altars, sense que mai pogueren al·legar cap dret sobre la propietat de l'església de l'exconvent franciscà. S'inicia, d'aquesta manera, una relació entre la comunitat de Carmelites i la imatge que s'ha mantingut al llarg de tot el segle XX.

Dues raons fan de l'any 1918 una fita important per a la història de la nostra imatge i el seu culte:

---

31 La còpia pertany en l'actualitat a la família Gilabert Castelló, d'Oliva. També són interessants mostres altres dues reproduccions del conjunt, ja del primer terç del segle XX, i conservades per les famílies d'Oliva, Faro Carrió i Pons Sivera.

32 E. RIBERA MARÍ, "Centenario", dins *Programa de Festes del Rebollet*, Oliva, 2002.

- Europa patia aleshores una plaga mortal de grip, coneguda al vell continent com “espanyola” i que a Espanya rebé el nom de *cucaracha*, perquè les persones morien en grans quantitats, com a paneroles. Oliva no se’n va lliurar, i els llibres parroquials registren cent setanta-sis defuncions a Santa Maria i dues-centes a Sant Roc, xifres prou respectables per a una població com Oliva que aleshores comptava aproximadament amb nou mil habitants. La imatge de la Mare de Déu serà duta en solemne processó penitencial, fins ara l’última vegada que ha eixit en processó amb motiu d’una rogativa per a que cesse una calamitat.
- La segona raó és probablement més prosaica, però no menys important. De 1918 conservem els dos primers testimonis fotogràfics de la imatge. Una de les fotografies arreplega el moment en què s’inicia la processó penitencial davant la susdita pesta de grip.³³ En ella es pot veure la imatge mentre ix per la porta de l’església del Rebollet, vestida amb el mantell morat de penitència. L’altra fotografia és la publicada en el tom dedicat a la província de València, escrit per Carles Sarthou Carreres en la *Geografia general del Reino de Valencia*. La fotografia ens mostra per primera vegada la imatge sense roba, la qual cosa és una primera evidència del canvi de mentalitat, que permet veure també una obra d’art. S’enceta així un camí, que culminarà vuitanta anys després amb la seua restauració i exposició permanent al cambril del convent sense els afegits, amb els quals el temps i els gustos havien anat revestint-la.

En agraïment perquè la plaga de grip havia cessat, els sectors de la població més acostats a l’església, especialment els de la Confraria de la Mare de Déu del Rebollet, formada en aquells dies per cent noranta homes i dues-centes deu dones, van promoure la iniciativa de sol·licitar a l’Arquebisbat de València la declaració de patrona d’Oliva per a aquesta advocació de la Mare de Déu, i, així, el 8 de març de 1922 el secretari de la Sagrada Congregació de Ritus signà a Roma l’acta, mitjançant la qual el papa Pius XI la designa Patrona Principal de la ciutat d’Oliva, amb tots els honors i privilegis que per dret corresponen als principals patrons dels pobles.

Declarada patrona, les festes de 1922 van ser celebrades de manera especial. El dia 8 de setembre, l’arquebisbe de València, Enrique Reig Casanova, presidí la missa que fou oficiada pel canonge de la Seu, Nicolás David, i en la

³³ H. MORERA BOSCH, “Aquella Oliva entrañable: La epidemia”, dins *Sant’Ana* (núm. 55-56, abril-maig, 1967), Ajuntament d’Oliva, 1967.

qual predicà el sermó Joan Baptista Escrivà,³⁴ per ser en aqueixos moments el prevere d'Oliva de més edat. De vesprada, s'organitzà una solemne processó presidida per l'arquebisbe en persona.

Aquesta declaració, els actes, la resposta de la població i la seua pròpia devoció van motivar el plebà Campos a escriure un himne dedicat a l'advocació del Rebollet, la música del qual seria composta pel també fill d'Oliva, Álvaro Marzal Garcia, organista de la parròquia de Sant Joan del Mercat a la ciutat de València, i amic personal del plebà. Una lletra i una música que, des d'agost de 1923, han format part intrínseca de les celebracions, dedicades a la Mare de Déu del Rebollet pels seus fills devots, els quals comencen el seu cant reconeixent la relació filial que mantenen amb ella, tot dient:

Oliva té Mare,
la Mare més bona,
la Mare més Santa,
de més tendre cor.

Amb la proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, i la prohibició de les manifestacions religioses fora dels temples, la parròquia segueix organitzant els actes en honor de la Mare de Déu del Rebollet, excepte la processó general del dia 8, que s'ha de fer intramurs de l'església. Al setmanari *Patria Chica*, clar partidari de la ideologia de la dreta catòlica, el prevere José Maria Vidal, també un dels redactors del periòdic, es queixava en un article publicat el 8 de setembre de 1933 de la manera següent:

Este es el segundo año que no sale la procesión de nuestra Patrona. ¡Añorada manifestación religiosa que por ser insuficientes las naves de la Iglesia para contener la expansión del sentimiento católico, se hacía de calles y plazas, templo sin arcos torales que limitasen su cabida y teniendo por bóveda la celeste! ¡Añorada manifestación religiosa! Evocador acto lleno de emotividad tradicional, por el que se paseaba triunfalmente en correcta y devotísima procesión la imagen de nuestra Patrona la Santísima Virgen del Rebollet, que recibía el homenaje de fé, amor y férvido entusiasmo de todos (y subrayamos la frase) los hijos de Oliva. ¡Procesión de antaño –inseparable de nuestro folklore– yo te evoco!

³⁴ M. MARTÍ I ASCÓ, "El sermó predicat per Juan Bautista Escrivà", dins *Programa de Festes del Rebollet*, Oliva, 2001.

El mateix número del setmanari duu, en un altre apartat, la relació d'actes de culte que es celebraran amb motiu de les festes de la Mare de Déu. Considerem que podem fer servir aquesta relació, com a model dels actes que s'organitzarien anualment abans de la Guerra Civil, tot afegint-s'hi l'acte de la processó aleshores suprimida. En 1933, els actes foren els següents:

- Divendres 8, festivitat de la patrona, a les 07.00 h [del matí] missa de combrregar pels majorals i la confraria, a les 09.00 h [del matí] missa solemne, acabada la qual, cant de l'himne.
- Dels dies 9 al 17, solemne novenari amb els actes següents: Torns de quaranta hores amb distintes intencions segons els dies, a les 08.30 h exposició i missa conventual, a les 20.00 h trisagi, sermó, exercicis del novenari, solemne reserva, goigs i himne.

Hem arribat, així a les hores tràgiques de la guerra. La protecció de la imatge fou encomanada a José María Sanjuán Galiana pel coadjutor de Santa Maria, Fernando Cremades Viñarta, mitjançant document escrit, perquè la dipositara en lloc segur. La imatge estigué amagada, primer en una casa de la muntanya del Castellar, i, després, en la mateixa casa familiar dels Sanjuán, al carrer de l'Estació, on va romandre fins a la fi de la Guerra Civil.³⁵

El 30 d'abril de 1939, en acabar-se la guerra, hi acudeixen el plebà Campos, el rector de Sant Roc, el clergat, les religioses carmelites i les autoritats locals al domicili de la família Sanjuán, per a expressar-los l'agraïment per haver salvat la imatge. S'alçà acta d'autenticitat i, en solemne processó, fou traslladada des del carrer de l'Estació a l'església de Santa Maria, que seria la seua residència fins que finalitzara l'arranjament de l'església del convent del Rebollet, que havia sofert el saqueig i la destrucció parcial al juliol de 1936 i el posterior estat d'incúria durant els anys de guerra.

Com que la processó de trasllat havia estat un èxit d'assistència, el plebà Campos proposà que, per a les festes de la Mare de Déu, la imatge fóra traslladada tots els anys a Santa Maria, per ser un edifici de major capacitat, i d'ací naix el costum dels trasllats que ara continuen celebrant-s'hi.

En aquests moments de fervor religiós del final de la guerra, és quan podem situar l'inici del costum de celebrar actes religiosos en honor de la Mare de Déu del Rebollet al barri marítim d'Oliva. Coincidint amb els dies del novenari al poble, se'n celebrava un altre de més modest a la platja, organitzat per

³⁵ Carmen Arnal Navarro, de la família Orduña i cambrera durant molts anys de la Mare de Déu, es va encarregar de salvar de la destrucció el mantell penitencial de 1769, els altres mantells i les joies de la imatge (veg. J. CASTELL BOMBOÍ, *Sacerdotes y...*, p. 87).

les famílies devotes, que culminava amb una processó pel carrer de la Verge del Mar. Els actes els presidia la imatge, que actualment conserva la família d'Oliva, Faro Carrió, i fins i tot, en 1940, Salvador Soler Soler li va compondre un himne acordat a una tonada musical coneguda,³⁶ que era cantat pels fidels que assistien a les celebracions en la platja durant el novenari. La composició evidencia, pels seus precés de llargues hores de pau, la commoció causada per l'encara recent conflicte bèl·lic:

Oh Verge, mareta	Oliva té mare,
del Rebollet Santa!	també en té la Platja,
la Platja te canta	la Verge negreta
i en tu se complau.	a qui la mar canta.
Acurta i endolça	Les ones li donen
les hores amargues.	sa dolça remor;
Que siguen ben llargues	les brises li forgen
les hores de pau.	corona d'amor

Fins al 26 d'octubre de 1943,³⁷ la imatge va restar a Santa Maria, però, amb motiu de tractar sobre la reubicació de la imatge, es reuneixen en aqueixa data quinze majorals, sota la presidència del plebà Campos, amb l'assistència de l'alcalde, Miguel Barber Garcia, i del jutge municipal, José Ferrando Coloma, i es prenen els següents acords:

- Que la imatge siga traslladada al seu altar de l'església del Rebollet.
- Que sempre que isca d'aquesta església, com quan siga tornada, s'hi alce acta del fet.
- Que sempre que isca al carrer siga duta sota pal·li, i les vares d'aquest pal·li siguen dutes preferentment per les autoritats i regidors municipals d'Oliva.
- Que tots els anys, cada 7 de setembre, siga traslladada la imatge a l'església de Santa Maria, i hi haja torn d'adoració i vetlla tant d'homes com de do-

36 En l'article "Recordant", que el mateix Soler escriu en el *Programa de Festes* de 1976, conta com la idea li va ser suggerida per una devota d'Oliva, Rafaela Morera. També tracta el tema Mercé Morell Gregori en l'article "Del crit al silenci", publicat en el *Programa de Festes del Rebollet* del 2001. Sobre la celebració de la festa a la platja, també pot llegir-se l'article "La Mare de Déu del Rebollet i la Platja d'Oliva", de Vicent Morera Bertomeu i Alejandro Cardona, publicat dins del *Programa de Festes del Rebollet* del 2011.

37 En el diari *Las Provincias* de 17 d'octubre de 1943, es publica el programa oficial de la fira i festes en honor de la Mare de Déu del Rebollet, que es van celebrar del 22 al 31 d'octubre. El dia 27, a les divuit hores, fou la processó del trasllat.

nes, des de les sis del matí fins a les vuit de la nit.

- Que els carrers per on passe la imatge siguen a l'eixida: de l'església de l'exconvent, carretera, avinguda del Caudillo [ara Constitució], per davant de la Casa de l'Ajuntament (com a visita oficial), i pel carrer de l'Hospital a Santa Maria. De tornada: des de Santa Maria recorrerà els carrers de l'Església, València [ara de les Moreres], Gómez Ferrer, Enginy i carretera fins a l'església del Rebollet.

Com es pot comprovar, es tractava de tot un replantejament de les celebracions, de les quals no podem oblidar que continuaven formant part la tradicional novena i la missa solemne del 8 de setembre, a més de les tres processons que s'esmenten.

En aquests moments, sembla probable que siga feta la rèplica de la imatge que es conserva a la Casa Abadia, la qual eixia en la processó del dia 8, mentre que l'original era la dels trasllats i estava exposada els dies del novenari a l'altar major.

A finals dels anys 40, la imatge ix del terme municipal d'Oliva per primera vegada des que fou duta l'any 1601, i ho fa en dues ocasions. El 15 de maig de 1947 visita Gandia per a participar, amb altres vint-i-cinc imatges de la comarca, en el Congrés Eucarístic Marià que s'hi celebra. La segona eixida serà a València i allí estarà del 6 al 10 de maig de 1948, amb motiu de les celebracions del 25 Aniversari de la Coronació de la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats. Aquesta darrera eixida tindrà una important conseqüència: per a participar en la processó general del 8 de maig, la imatge és col·locada sobre unes andes de plata de Sant Vicent Ferrer que pertanyien al convent dels Dominics de la ciutat de València. Passat el temps i assabentats que el pares dominics volien vendre-les, el plebà Antonio Montagud³⁸ organitzà en 1952 una comissió encarregada d'arreglar diners per a comprar-les. Una vegada adquirides s'hi afegí amb posterioritat un pal·li també de plata. Des d'aleshores, la imatge de la Mare de Déu és duta en processó damunt d'aquestes andes.³⁹ Fàcilment, pot observar-se que el segle xx i els seus esdeveniments li confereixen, a poc a poc, a les celebracions el caire que ara tenen.

Noves composicions musicals apareixen en aquesta època i s'hi incorporen als actes. L'organista i sacerdot Álvaro Marzal, que ja havia fet la música per a la lletra de l'*Himne* del plebà Campos en 1923, compon entre 1949 i 1951

³⁸ Antonio Montagud Garrido, vint-i-uné plebà (del 9 de març de 1952 al 5 de novembre de 1967).

³⁹ L'any 2007, l'anda fou restaurada per l'orfebre Vicente David, de València.

altres obres adreçades a la imatge, una *Felicitació sabatina*, dedicada al plebà Montagud, però destaquen una *Salutació* i un *Adéu*, dues obres amb inspirades lletres del poeta local Salvador Soler Soler i que són incorporades, a partir d'aqueixos moments, com a cants d'inici i acabament de la missa durant els dies del novenari.

Amb poques variacions, aquest programa va arribar a les acaballes dels anys 60, quan a conseqüència dels canvis propiciats pel Concili Vaticà II i l'arribada d'un rector jove a l'església de Santa Maria, el plebà Salvador Pons Franco,⁴⁰ trobem novetats importants, alhora que en desapareixen alguns altres de costums tradicionals, evidentment no a gust de tot el món:

- Durant els dies del novenari, s'hi afegeix una missa de vesprada, que és l'única que actualment segueix celebrant-se.
- Es suprimeix la tradició de l'alçament d'acta, cada vegada que la imatge ix de la seua Església o torna a ella. Sols es tornarà a fer, i d'una manera testimonial, en 1998, quan s'envia a València per a la seua restauració.
- Es produeix la renúncia a les seues funcions, promoguda pel plebà, de les cambreres que havien servit la imatge, vestint-la i acompanyant-la durant les eixides processionals. Les últimes cambreres van ser Maria March, Maria Loygorri i Encarna Orellana i actuava, com a ajudanta de cambreres, Rosario Pizarro, a qui succeí la seua neboda, Marita Soler, i d'ella procedeix el costum pel qual la seua filla, Inmaculada Falgás Soler, atén les necessitats de la imatge els últims temps. Des de fa alguns anys, també Juan Romero Femenia s'encarrega d'abaixar la imatge del seu cambril i de tornar-la allí en acabar la processó, tasca en la qual han sigut els seus predecessors Vicent Cardona, *el Manyà*, Sebastià Pellicer i Francisco Cots.
- Desapareix, a les acaballes de la dècada dels 60, el costum de celebrar la novena i una processó especial a la Mare de Déu del Rebollet a la platja.
- Apareixen ara, també, les primeres juntes de festers,⁴¹ que arriben fins a l'actualitat, i a elles el plebà encomana l'organització dels actes. Les juntes s'han convertit en la vertadera cadena de transmissió de l'herència rebu-

40 Salvador Pons Franco, vint-i-dosé plebà (del 5 de novembre de 1967 al 10 d'agost de 1974).

41 La primera junta es constituí en 1971 i els seus presidents foren Salvador Mestre Forrat, *el Frare*, i Rosita Sanchis Roig (*Aleluya*, 7 de setembre de 1971). Amb anterioritat havia majors i majoraleses, però l'organització dels actes, exclusivament religiosos, estava en mans dels sacerdots. Des del 1966 fins al 1970, se n'havia encarregat un grup de majoraleses, presidides per Teresa Guixot (*Aleluya*, 4 de setembre de 1966).

- da. Tenen una certa capacitat d'innovació autònoma i, a poc a poc, han aconseguit donar-li a la festa un caire més participatiu i popular, sense llevar-li res de la seua solemnitat quan li pertoca a l'acte.
- En 1973, sent presidents de la junta Enrique Orquín i Consuelo Morell, s'edita el primer *Programa de les Festes*, la portada del qual duu una fotografia de la imatge despullada. És evident que els temps han canviat i que vol propiciar-se un moviment que afavorisca poder contemplar la imatge sense els afegits. Un dels dies del novenari de l'any 73 s'exposa al públic la talla sense la roba.⁴² El fet s'explica bé com una de les fites dins d'un procés d'interés en la talla no solament pel seu sentit religiós, sinó com a obra d'art:
    - En 1966 visiten la imatge, pel seu interès històric i artístic, el catedràtic de la Universitat de València, Miquel Tarradell; Enrique Llobregat, director del Museu Arqueològic d'Alacant; i Enrique Pla Ballester, subdirector del Servei d'Investigació Prehistòrica de València.
    - Del 2 de maig de 1968, és l'informe presentat pel director del Museu Diocesà de Barcelona, Manuel Trens, a instàncies del plebà Pons Franco, que va ser publicat en la revista *Sant'Ana* (març-juny, 1968) i és reproduït en el programa de les festes de 1973. En l'informe, l'autor assenyalava que “si se li vol treure els vestits postissos [...] és inevitable la restauració [...] i pensar en un [...] tron”. El comentari és resposta probable a la consulta prèvia del plebà, la qual dóna ja senyals d'una possible voluntat per a encetar un nou camí per a la imatge.
    - També en 1973, és l'article del poeta Francisco Brines aparegut en el programa de festes, “Las dos imágenes de la Virgen del Rebollet”, en el qual recorda el sentiment “de sorpresa y extrañeza”, en contemplar per primera vegada desvestida la talla de la Mare de Déu. “Sorpresa que a su vez era alegría”, diu Brines, “porque se descubriría ante mis ojos la belleza del arte”. L'article deixa també suspensa en l'aire i sense resposta la qüestió següent: “¿Devolveremos también nosotros la imagen a su apariencia natural y bellísima?” I la pregunta al cap dels anys ha tingut una resposta, com sabem, afirmativa.⁴³

42 En el *Programa*, també es reproduïx l'Informe sobre la imatge, fet el 2 de maig de 1968 pel director del Museu Diocesà de Barcelona, Manuel Trens, que ja s'havia publicat en el número de març-juny de 1968 en la revista *Sant'Ana*.

43 De tota manera, un canvi tan radical requeria de justificació. En el *Programa de Festes* de 1999 (p. 23), la Junta Pro Coronació, conscient de la necessitat d'explicar una decisió que probablement no seria entesa per tots, publica l'article “La Virgen sin manto”, en el qual la jus-

- Una altra decisió també important a l'època, ara del plebà Manuel Frases,⁴⁴ serà l'acord que pren la junta de l'any 1975, de passar la missa solemne del dia de la festa a la vesprada, immediatament abans de la processó general. Açò propiciarà que, a partir de l'any següent, en 1976, l'acte del trasllat a Santa Maria es faça el 29 d'agost; que, des del 30 d'agost al 7 de setembre, s'hi celebre la novena; i que el dia 8, la processó general s'aprofite també per a tornar la imatge al convent. Amb aquesta decisió, de les tres processons que venien fent-se des de 1943 se n'elimina una definitivament.

A partir de 1980 i fins a arribar als dies actuals, tot coincidint amb l'etapa de rector de Santa Maria del plebà Ernesto Ribera,⁴⁵ s'hi han afegit, per iniciativa dels festers, alguns altres actes a les celebracions, que les successives juntes de festers, a poc a poc amb la seua repetició, han consolidat i convertit en costums:

- La junta de 1981, sota la presidència de José Lucas i Elvira Fenollar, organitza la primera romeria al castell del Rebollet, on és duta una rèplica de la imatge en processó i es celebra una missa de campanya. A la romeria hi acudeixen romers no sols des d'Oliva, sinó també d'altres pobles de les rodalies del castell, especialment de la Font d'en Carròs; aquests són els hereus de la tradició i veuen en la imatge una part viva del seu sentiment cristià. Els fruits d'aquesta implicació han començat a veure's recentment i, fins i tot, en 2006 decideixen formar part de la junta, com a festers, un grup de persones naturals i residents a la Font d'en Carròs. També aqueix any es commemoren els primers vint-i-cinc anys de celebració ininterrompuda de la romeria.
- En 1985 s'hi incorpora la figura del pregoner, encarregat d'anunciar l'inici de les festes, amb la lectura del seu pregó durant l'acte que es celebra a Santa Maria en acabar el trasllat. El primer pregoner fou el sacerdot fill d'Oliva, José Antonio Todolí, durant les festes del susdit any. A partir de 1988, la lectura del pregó s'ha fet anualment i el seu text, des de 1990, per indicació de l'historiador de l'art Francisco Cots Morató,⁴⁶ és publicat en el *Programa de Festes* de l'any següent.

---

tífica, adduint raons històriques, artístiques i teològiques, i demana comprensió davant de la iniciativa.

44 Manuel Frases Pérez, vint-i-tresé plebà (del 19 d'octubre de 1974 a 1979).

45 Ernesto Ribera Marí, vint-i-quatrè plebà (del 8 de setembre de 1979 al 8 d'octubre de 2006).

46 Francisco Cots Morató publica en el *Programa de Festes* de 1991 un protocol dels actes de les festes, perquè hi haguera, des d'aleshores, una guia de procediment.

- L'últim acte incorporat procedeix de la junta de 2001. Els presidents, Salvador Alcaraz i Maria Teresa López, en acabar el seu any de presidència, van regalar a la parròquia de Santa Maria una rèplica de la imatge, que des d'aleshores es lliura a la junta entrant, perquè la tinga durant l'any de les seues funcions.

Però, sens dubte, l'acte de major transcendència i repercussió dels últims anys ha estat la Solemne Coronació Canònica de la imatge durant la missa solemne del 8 de setembre de 1999, celebrada per l'arquebisbe de València, Agustín García Gasco, i sent presidents de la junta, Antonio Sendra i Isabel Sempere. Era la fi d'un treball que s'havia encetat el 25 de maig de 1998, amb la petició feta pel clergat d'Oliva al seu arquebisbe, perquè coronara la imatge; una sol·licitud fonamentada en tres raons: la devoció del poble, l'antiguitat de la imatge i els quasi quatre-cents anys que duia a Oliva.⁴⁷ L'efecte principal sobre la imatge ha estat la seua restauració íntegra feta al Centre Tècnic de Restauració de la Generalitat Valenciana. Les conseqüències són també evidents i conegudes: la imatge, ara coronada i sense l'afegit de les robes, és la que es venera a l'església del convent del Rebollet; la que podem contemplar durant la celebració de les festes a Santa Maria; i la que recorre els carrers d'Oliva els dies del trasllat i la processó. És la mateixa que un dia ja molt llunyà, fa més de set-cents anys, vingué amb els conqueridors i fou dipositada, per a rebre culte a la capella de Sant Nicolau de Bari al castell del Rebollet.

9. EPÍLEG

Hem arribat a la fi de la nostra aventura. Una aventura que ens ha dut a recórrer la història del nostre poble de la mà de la imatge de la Mare de Déu del Rebollet. Però, què ens durà el futur? Podem suposar que continuïtat, però, sens dubte, també canvis. Totes les coses s'han d'adaptar als temps que corren i els aires del canvi, fa temps ja, s'anuncien amb bastants senyals. Per això, amb el temps, de segur, la festa continuarà amb la seua evolució –i no passarà res–, s'adaptarà, com ha fet sempre, i seguirà, si déu vol, el seu camí, perquè aquesta història té encara moltes pàgines en blanc, les pàgines que escriuran, d'ara endavant i un any rere un altre, tots aquells que s'acosten a la imatge moguts per la devoció, per la tradició o, potser, simplement per sentir-la una part important de la història social d'Oliva, un poble valencià, el nostre poble.

---

⁴⁷ En 2003, la Junta Pro Coronació publica el llibre *Coronació de la Mare de Déu del Rebollet*, on queden recollits els principals actes, documents i notícies sobre els actes de 1999.

Diem ara adéu, igual que quan vam començar, amb la música de l'organista Marzal, feta paraula pel poeta Soler, i amb la tranquil·litat de saber que el nostre adéu té assegurat sempre un anual retrobament:

Adéu, Lluna sempre viva,
Posada al peu de la creu,
Adéu, Patrona d'Oliva,
Mareta d'Oliva, adéu.